

קובץ הלכה

באתרא דרב

(חוברת ג)

* * *

קונטרס בסוגיא דהבדלה
ודין הטועה בנוסח חתימת ההבדלה

* * *

מתוך דברים שנשא
מרא דאתרא וחבר הבד"צ דשכונתינו
הרב יוסף ישעי' שליט"א ברוין
בבית חיינו, ב"כינוס תורה", חול המועד הפסח, ה'תשע"ד

חג השבועות תשע"ד

פתח דבר

לתועלת הקוראים, וע"פ בקשת רבים, אנו מדפיסים, לקראת חג השבועות, זמן מתן תורתנו הבעל"ט, קונטרס בסוגיא דהבדלה ודין הטועה בנוסח חתימת ההבדלה, מתוך דברים שנשא מרא דאתרא וחבר הבד"צ דשכונתנו, הרה"ג הרב יוסף ישעי' שליט"א ברוין, בבית חיינו, ב"כינוס תורה" שנערך מטעם הבד"צ, ביום א' דחול המועד פסח שנה זו, ע"פ רשימת השומעים.

מחמת קוצר הזמן נאמרו הדברים בשעת מעשה בקצרה, בהתאם למיסת הפנאי. ואף גם כעת, לאחר שניתוספו כמה פרטים (בפנים הביאור ובהערות) מתוך שקו"ט בכוונת הדברים, לא הספיק הזמן להשלים הענין כדבעי.

וזאת למודעי, שהדברים עובדו מחדש ונערכו ע"י המערכת, ועל אחריות המערכת בלבד, ושגיאות מי יבין.

הערות והארות יתקבלו בדוא"ל: igudch@gmail.com

ערב חג השבועות ("זמן מתן תורתנו"), ה'תשע"ד

איגוד אברכים

דין הטועה בנוסח חתימת ההבדלה

א

שאלה בגליון "משולחן הבר"צ" לחג הפסח

שאלה: בגליון "משולחן הבר"צ" שיו"ל לחג הפסח האחרון (גליון ט), נכתב בסדר ההנהגה למוצאי יו"ט (ע' טז): "בהבדלה: נוסח ההבדלה כרגיל, רק ללא ברכת הבשמים והנר. "המבדיל בין קדש לחול" ולא "בין קדש לקדש". טעה ואמר "המבדיל בין קדש לקדש" – עדיף שישמע הבדלה מאחר. באם אין לו אחר לשמוע ממנו הבדלה יחזור ויבדיל בעצמו".

דין זה דהטועה ואמר "המבדיל בין קדש לקדש" במוצאי יו"ט, נחלקו בו אחרוני זמנינו וצדדים רבים לכאן ולכאן. וכו"כ מאחרוני זמנינו הכריעו בדיעבד יוצא ידי חובת הבדלה. ונשאלת השאלה מדוע הוכרע בגליון האמור לפסוק שיחזור ויבדיל בעצמו. ובפרט לאור הידוע גודל החומרא בספק ברכה לבטלה ח"ו.

ב

שלושה סוגי טעויות וחילוקיהן

מענה: אכן פשוט שיש להחמיר מאד בספק ברכה לבטלה ח"ו, ובמיוחד לדעת אדה"ז, ובפרט בסידורו¹. אכן, בנדו"ד הדברים מוכרחים, כדלקמן.

ואמנם, בגליון הנ"ל נדפסים בין השאר הוראות הלכתיות שנתבררו אחר דיונים ושקו"ט בספרי הפוסקים, אלא שלא הי' שם המקום להאריך בפרטי השקו"ט וטעמי ההכרעה. ועתה נבאר אריכות הדברים בזה בס"ד.

בדין הנ"ל, ג' שאלות בכללות:

(א) בכלל – אם טעה בהבדלת מוצ"ש שבשאר ימי השנה ואמר "המבדיל בין קדש לקדש". שלכאורה הרי "בכלל מאתים מנה", ובזה שמברך את הקב"ה שמבדיל בין קדש לקדש – כולל בק"ו שהוא ית' מבדיל בין קדש לחול². ובפרט

1) ראה הקדמה לפסקי הסידור. שיחת אחש"פ תשי"ט.

2) וי"ל דוגמא לדבר: כשאומר שהכל שהיא ברכה כוללת לכל המאכלים יצא אפי' על פת ויין. ואי"ז משנה ממטבע שטבעו חכמים כיון שאמר "ברכה דתקינו רבנן" (ראה השקו"ט בברכות מ, ב. שו"ע אדה"ז סקס"ז סי"ג). [וכש"כ לדידן דקיי"ל שכו"ה גם בבפ"ה על היין ובפ"ה על הפת (ראה הגהת מהרי"ל לשו"ע אדה"ז סר"ב סי"י. שו"ת הצ"צ א"ח סכ"ו סק"ד. ח"י הצ"צ לברכות ז,

דין הטועה בנוסח חתימת ההבדלה

שהרי אמר גם "המבדיל בין קדש לחול" בפתיחת נוסח ההבדלה, ו"בין יום השביעי לששת ימי המעשה" לפני סיום הברכה.

(ב) גם את"ל שהטועה במוצ"ש בכלל ואמר "המבדיל בין קדש לקדש" לא יצא, מ"מ, במוצאי יו"ט לחוה"מ (ואפי' במוצאי שבת חוה"מ) – יש צד לומר שימי חול המועד, אף שנקראים בשם "חול המועד", ניתן לכנותם בשם "קדש", ולומר "המבדיל בין קדש לקדש". וא"כ גם אם טעה בנוסח ההבדלה, מקום לומר שיצא ידי חובתו בזה.

(ג) הטועה בהבדלה שממוצ"ש ליו"ט ואמר "המבדיל בין קדש לחול" – שאע"פ שהזכיר רק ה"מנה", ההבדלה בין קדש לחול, מ"מ מקום לומר שבדיעבד גם בזה יוצא ידי חובתו, כיון שהזכיר עיקר ענין ההבדלה³ – "בין קדש לחול"⁴. אך לאידך, יש בזה זלזול ליו"ט שקראו בשם חול⁵ (ולאידך, מצד גוף

סע"ב. שם י, ד. יא, א). אבל ראה בסוף דברינו (אות יא) בפנים ובהערות שם.

(3) ואדרבה, מעליותא איכא בכה"ג טפי מהדוגמאות דלעיל, שהרי עיקר ענין ההבדלה (המפורשת בתורה) הוא "בין קדש לחול" – ראה בסו"ד (בפנים). וי"ל, שכולל גם ההבדלה "בין קדש לקדש" (שאינה מפורשת בתורה). ובסגנון אחר: ההבדלה בין קדש לקדש אין ענינה גוף ההבדלה בין קדש לקדש מצ"ע, כ"א מה שיו"ט נק' חול ביחס לשבת, וממילא יש להבדיל ביניהם. [אלא שמכונה כאן בשם קודש, שלא לזלזל ביו"ט, ועוד לפי שבאמת כך שמו. אבל ראה לקמן בהערה 58 בגדר ההבדלה בין קדש לקדש באו"א]. משא"כ להיפך, בדוגמאות שלפניו, באומרו "בין קדש לקדש", ה"ז שקר לקרוא לחול בשם קודש (אף שמוכן מזה, כנ"ל בדרך ק"ו דבכלל מאתים מנה, שמבדיל גם בין קדש לחול").

(4) והרי לר' דוסא מבדיל "בין קדש חמור לקדש הקל" (חולין כו, ב). [אלא, דלא קייל"ן כוותי' משום זלזול יו"ט (כברש"י שם. ועיי"ש במאירי), וכ"ש לקרותו חול שה"ז זילותא טפי, כדלקמן בפנים].

וראיתי למי שר"ל שהאומר בין קדש לחול, אי"ז שינוי ממטבע שטבעו חכמים, כיון שלר' דוסא יצא יד"ח כשאומר בין קדש חמור לקדש קל. וא"כ, ה"ה בין קדש לחול. אלא, שאעיקרא דמילתא לא הביא שום רא"י שלר' דוסא יוצא בזה, דשאני טובא אמירת "קודש קל" מקריאתו ליו"ט בשם חול. ועוד ועיקר, דגוף סברתו שבמקום שנחלקו תנאים אי"ז בכלל שינוי ממטבע שטבעו חכמים, יש לשדות בה נרגא, דהנה בנוגע לברכת המוציא קייל"ן שאומר המוציא בה"א, והכוונה – אף המוציא, שג"ז בלשון עבר, וכ"ש כשאומר מוציא שיוצא יד"ח (ראה ברכות לח, א. ובתוד"ה שם והלכתא), הא לא"ה א"י כשאמר מוציא (ראה עו"ת סקס"ז סק"ד). נוראה גם בס' הפרדס לרש"י סמ"א (ע' רה). וראה ברכת אברהם טריווה ח"ב ע' תקל"ד].

ועד"ז מצינו בנוגע לברכת מאורי האש, שיי"א שהמברך כב"ש "מאור האש" לא יצא, משום שינוי מטבע – ראה ב"ח, מג"א, א"ר ופמ"ג (בא"א) או"ח רס"י רחצ.

וראה שו"ת נוב"י מהדו"ת אה"ע ספ"א שבמקום שנחלקו אמוראים אם חותם, באם הדין שיחתום ולא חתם (עיי"ש בנוגע למחלוקת אמוראים בברכת אירוסין), ה"ז משנה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. [ולזהיר מזה שנחלקו אפי' באמירת זכרנו ומי כמוך אי מחזירין אותו,

הענין דזילותא דיו"ט, אי"ז סברא שבגללו לא יצא י"ח אפי' בדיעבד, אא"כ נאמר שהוא שקר גמור⁶).

ג

יקנה"ז לבן חוץ לארץ והבדלה לבן ארץ ישראל על כוס אחד

ובדברי הפוסקים מצינו שיטות לכאן ולכאן:

יש שהביאו את דברי השדי חמד⁷ בשם מסגרת השלחן [הספרדי]⁸, בנוגע ל"אחד מא"י שנתארח אצל בעה"ב בחו"ל, ובליל יו"ט שני שהי' במוצש"ק שמע הקידוש של הבעה"ב שהוא יקנה"ז, אם יצא י"ח הבדלה", ומסיק "דיצא, דהסדר אינו מקפיד, וגם החתימה שחתם בין קודש לקודש אינו מעלה ומוריד, ועל צד היותר טוב יברך על הבשמים אח"כ, דהא נהנה מהם".

אמנם, לכאורה דבריו נסתרים⁹, ממש"כ בשו"ת שאילת יעב"ק¹⁰ ע"ד מה

לפי ששינה ממטבע שטבעו חכמים (ראה תוד"ה הלכתא – ברכות יב, ב. ובשו"ת תה"ד סקמ"ד שכל הגאונים כתבו דחור), "שתקנת האחרונים כעין תקנת הראשונים" (שו"ת הרדב"ז א"ש. אבל ראה ב"ח או"ח סתרפ"ב – באו"א). ולדין שאין מחזירין – ה"ט לפי שלא נו' בתלמוד].

ולכאור', בירור בזה נמצא בד' המג"א סתפ"ז סק"ב, בחתם ביו"ט רק מקדש ישראל, שהרי נחלקו שם בגמ' בזה. והנה, כו"כ חלקו על המג"א בזה, שהרי הלכתא כסבי דפומבדיתא, וגם רבא דרבי. וכן משמע דעת אדו"ז שם ס"ב שלא יצא כשטעה וחתם בענין אחר (איזה שיהי'). וגם בדעת המג"א – ראה הגהות איש מצליח על המשנ"ב שם. ושו"מ ביבא הלוי סר"ה סק"א בבירך על הירקות בורא מיני דשאים כר"י דלא יצא שמשנה ממטבע שטבעו חכמים (עיי"ש משה"ק על הברכ"י בשם הראשון לציון). ודעת הראשון לציון לבעל אוה"ח (ברכות מ, א) שיצא הוא מטעם אחר – ראה מילואים והערות במהדור"ח ע' ערב.

(5) וכדמות ראי' לדבר (ועכ"פ, זכר לדבר) יש להעיר מתשובת מהר"י מברונא (סי' קצ בשו"ת שלו) שפטר בחור שאמר "המבדיל בין קדש לחול" בנוגע לרב הקטן מחבירו, מהא דאמרו (ב"מ פד, ב) בנוגע לרבי, שאשתו של ר' אלעזר בר"ש אמרה "כלי שנשתמש בו קדש ישתמש בו חול" – ביחס לר' אלעזר בר"ש שמעון. והה"נ לומר על יו"ט שהוא חול ביחס לשבת. ושו"מ שכ' להעיר מגמ' הנ"ל בחזו"ע פסח ע' ערב. ולא הביא מש"כ בשו"ת הנ"ל. ולהעיר עד"ז מקדושין מא, ב שתרומה נק' חול לגבי קדשים. אמנם, עיי"ש בשו"ת הנ"ל גופא, שלא קראה לרבי חול ואמרה רק משל כדאמרי אינשי, משא"כ בנדוד"ה. אבל, ראה ציונים לתורה כלל כד בתחילתו. וראה ירושלמי גיטין פ"ו ה"ז.

(6) ומה"ט מקום לומר לאידך גיסא, דבכה"ג עדיף טפי, דיו"ט הוא חול ביחס לשבת, ואי"ז שקר גמור, משא"כ במוצ"ש שאמירתו בין לקדש לקדש הוא שקר.

(7) אסיפת דינים מערכת ה אות יב ד"ה והנה כו'.

(8) להרמע"מ קאסטילנובו, במנהגים שבסוה"ס (רו, ד) אות כג.

(9) ועו"ל, דשאני התם שבן א"י אסור במלאכה ביו"ט שני של בני חו"ל וממילא שייך שפיר

דין הטועה בנוסח חתימת ההבדלה

שפסק המהר"ם חגיז "בלק"ט שלו וכו'¹¹ במעשה שהי' בפלורענציא שנשאל מה דינו של בן א"י שנמצא עם בן ח"ל בליל מוצאי שבת¹² שביעי ש"פ, שבן א"י צריך להבדיל והבן ח"ל צריך לקדש ולא הי' לפניהם אלא כוס א' כו'. והשיב חוץ לכבודו בפטומי מילי בעלמא שיזכה בן א"י בכוס זה להבדיל עליו. ובן ח"ל יקדש על הפת".

דמזה מוכח שלדעת מהר"ם חגיז, אפי' בדיעבד¹³ לא יוצאים בהבדלה אחרת,

אצלו הבדלה בין קדש לקדש. וראה בשו"ת מלמד להועיל או"ח סק"ט שגם להחולקים על דעת היעב"ץ (דלקמן בפנים) וס"ל שבן א"י חייב בהבדלה, מ"מ כיון שאסור במלאכה נוהג קצת קדושה ויכול לומר "בין קדש לקדש". ולהעיר גם מלשון אדה"ז בשו"ע (מהדו"ב ס"א ס"ח) שבני א"י הבאים לחו"ל חייבים בקדושת היום אף שדעתם לחזור. וי"מ בדעת אדה"ז שהכוונה רק לענין איסור מלאכה (יבא שילה ע' רמה. וראה באג"ק ח"ז ע' קסח. ואכ"מ). ולכאן ילח"ע על דברי המלמד להועיל, מהבדלת רב אסי מיומא קמא לחברי' (דלקמן בפנים). ובשלמא להשי' שהבדיל בין קדש לקדש א"ש, אבל משמעות ל' רש"י שהבדיל בין קדש לחול, ולא קדש לקדש (ראה לקמן בפנים מזה), אף שיוט"ש ודאי אסור במלאכה. אמנם, בלא"ה מלשוננו של מסגד"ש שם ל"מ שזהו טעמו.

(10) ח"א סקט"ח.

(11) ונדפס בס' לקט הקמח (הלכות שבת – לג, ד).

(12) אמנם, בלקט הקמח גופא לא נזכר שהי' במוצ"ש, עיי"ש בפנים. וכן (ללא מלת "מוצאי") הועתק גם בארעא דרבנן מערכת א סק"ב. וכן בספרו חזון למועד (מכת"י – נדפס בקובץ אורייתא ח ע' לה). וא"כ נפל היסוד ונפל הבנין. ומ"מ, מד' היעב"ץ שהעתיק דבריו כפנים, מוכח בעליל בדעת היעב"ץ כפנים (אא"כ נאמר שט"ס הוא בשו"ת שאילת יעב"ץ וצריך למחוק תיבת "שבת". וכ"כ בשערי יצחק דיני יוט"ש פלאקסר כלל ט סק"ה. אבל להעיר שכ"ה גם בדפוס אלטונא תצ"ז. וקצת סייעתא לדבר, שהרי היעב"ץ האריך שא"צ בן א"י להבדיל כיון שמ"מ אסור במלאכה (כדלקמן בפנים). ומוזה שלא הדגיש להדיא, שהכוונה להבדלה בין קדש לחול, שהרי ההבדלה בין קדש לקדש ודאי שייך אצלו, משמע דלא איירי במוצ"ש. ואולי, להיעב"ץ אינו מבדיל כלל במוצ"ש, כיון עיקר ההבדלה אצלו משום מוצ"ש ומוצאי יוט"ש "בין קדש לחול", וכיון שעדיין אינו מותר במלאכה, אינו יכול להבדיל עדיין, ולאידך, אינו יכול להבדיל בין קדש לקדש כיון שאי"ז המחייב דהבדלתו (ראה בכע"ז לקמן בפנים (אות יו"ד) בדעת המג"א והחולקים עליו באיחר להבדיל במוצ"ש וכעת יוט"ש). ועצ"ב. ולהעיר מהמסופר בכפ"ח גליון 1371. ובגוף הענין דקידוש לבני חו"ל והבדלה לבני א"י – להעיר משיחת כ"ף סיון תשד"מ (התועודיות ח"ג ע' 2089)).

(13) אלא שיי"ל שג"ז – שינוי הנוסח – הי"ז בגדר דיעבד, ומפ"ז יכול להבדיל על הפת.

ולהעיר שבדיעבד אפשר לומר ב' קדושות על כוס א', וא"כ יכל מהרמ"ח לתקן שיבדילו שניהם על הכוס, ומי"מ לא ניהא ל' שיעשו כן לומר יקנה"ז והבדלת מוצאי יוט"ש על אותו כוס, כיון שאי"ז לכתחילה. ואכן, בארעא דרבנן מערכת א סק"ב תמה עליו שבאין לו שאני, ומותר לומר ב' קדושות על כוס א'. ועיי"ש דכיון שיכול לקדש על הפת אי"ז בגדר "אין לו". [ומשמע דס"ל כן גם בנוגע לאפשרות דיקנה"ז על הפת]. וראה גם חתן סופר שער הטוטפת סיי"ז סקט"ז. ולפלא

שהרי הבן חו"ל הוצרך לקדש (ולהבדיל) על הפת – אף שלכתחילה אין לעשות יקנה"ז על הפת¹⁴ – כיון שהבדלת בן א"י עבור מוצ"ש ("בין קדש לחול") לא הועילה לו עבור ההבדלה בין שבת ליו"ט ("בין קדש לקדש")¹⁵.

ד

דעת היעב"ץ בחובת הבדלה לבן ארץ ישראל בחוץ לארץ

אמנם, היעב"ץ עצמו כתב: "ולפ"ד החלושה במ"כ לא טב הורה גבר. וכל עיקר שהניח ליסוד שהבן א"י צריך להבדיל. מניין לו זה. אבל פשוט בעיני שלא כן הדבר כי מלבד שלד"ה נאסר בדבר פרהסיא. וא"כ זה שגזל לאביו שבשמים מן הקידוש של בן הח"ל במקומו. שהוא חובה ודאי. הרי ודאי אינו אלא מנאץ בברכת הבדלה. ועוקר תקנת חז"ל בפרהסיא דלכ"ע בר נידוי הוי".

ומוסיף, ד"מאחר שאסור במלאכ' בכל אופן. א"כ מה לו להבדיל עכשיו אפי' בתפלה שיבוש הוא. ועברה היא בידו. כלום מבדיל אלא משום מלאכה, והלא עדיין הוא פורש ממלאכה וימתין עד זמן הבדל' האמיתי כאן. וכל ג' ימים זמנה ואינו עובר".

ומסיים: "ושרי ליה מריה להרמ"ח¹⁶ המכביר מילין ברוח כביר ואינו כובר

שלא העיר ממשמעות דברי הלקט הקמח (שהעתיק שם בקטע שלפנ"ז).

14) שהרי נחלקו הראשונים אי מותר להבדיל ביקנה"ז על הפת, אפי' כשאין לו יין. [– דעת אדה"ז (שם סי"א) ש"המנהג במדינות אלו כסברא הראשונה" (וראה גם בקו"א שם סק"א) ולא כהגירסא בדברי הרמ"א (שם ס"ב) "והסברא האחרונה עיקר". ואכ"מ]. והנה, מנהג הספרדים בכה"ג, כ"א בתרא (כדעת כו"כ מגדולי הספרדים בכללי השו"ע) שלא להבדיל יקנה"ז על הפת (ראה שכנה"ג סרצ"ו בהגב"י סק"ב. ועוד). ודוחק לומר, שמהר"ם חגיז נקט כהשיטה (שביקנה"ז מותר להבדיל על הפת. ומ"מ, איך שלא יהי', פשוט שכ"ז אינו לכתחילה, שהרי גם בקידוש אין לקדש על הפת לכתחילה.

ובדעת היעב"ץ [ראה לעיל הערה 13] – הנה, בסידורו (בסדר ההבדלה הנקרא בית דוד) נקט באופן שאין לו יין שיש לסמוך על י"א שמבדילים יקנה"ז על הפת, עיי"ש [ולעזר, מאלה המצות להמניי"ח (מצוה לא), שנקט טעם מחודש (מד"ע) שאין מבדילין אלא על היין. ויל"ע].

15) ואולי י"ל בסברת המניי"ח באו"א, דס"ל שאין לבן חו"ל להוציא יד"ח בן א"י כיון שחיובים שונים הם. דיקנה"ז – שם קידוש עלה (וכדלקמן בפנים בארוכה. ושם, שמה"ט אפשר להבדיל יקנה"ז על הפת), משא"כ הבדלה מצ"ע. וע"ד הספק בהגהות רעק"א (או"ח סרי"ט ס"ה) בברכת הגומל להעולה מהים להוציא למי שנתרפא. נמשא"כ בנדון דקאי שם בלקט הקמח בהמשך דבריו, בנוגע קידוש של יו"ט שחל בשבת (לבן חו"ל) וקידוש דשבת גרידא (לבן א"י), שבשניהם – שם וחלות גדר דקידוש (ועיי"ג בברכ"י או"ח סרי"ג סק"א בסופו).

16) ולהעיר ממש"כ במגילת ספר (המיוחס) להיעב"ץ (ווארשא, תרנ"ז) ע' 114 ואילך. ואכ"מ.

קמחו כפי הצריך וכו'".

ה

תיווך ה"שמירת שבת כהלכתה" והקושי בדבריו

ב"שמירת שבת כהלכתה" (סב, כב) רצה לתווך דעת מהר"י חגיז ופסק מסגרת השולחן – דלגבי הבדלת "בין קדש לקדש" שפיר שייך לומר שיצא גם במו"ש, שהרי בכלל מאתים מנה כנ"ל. משא"כ בעובדא דמהר"י חגיז, שפסק דבן א"י יבדיל "בין קדש לחול", א"כ בזה פשיטא דלא יצא הבן חו"ל אף בדיעבד, ולכן צריך לחזור ולהבדיל על הפת.

אבל לפי"ז צ"ע אמאי לא הציע מהרמ"ח¹⁷ שיזכה הבן חו"ל בכוס היין, ויבדיל ביקנה"ז, ויוציא את הבן א"י בהבדלתו "בין קדש לקדש"¹⁸.

ו

אמירת "בין קדושת שבת לקדושת יום טוב" בנוסח ההבדלה

והנה, בגמ' פסחים (קד, א), דנו בנוגע לנוסח ההבדלה, אשר לשיטת ר"א צ"ל לכה"פ שלש הבדלות, ולכל היותר שבע הבדלות. ונחלקו אם צריך לומר סמוך לחתימה מעין הפתיחה, או מעין החתימה. והנפק"מ היא ב"יו"ט שחל להיות אחר השבת, דחתמינן בין קודש לקודש. "מאן דאמר מעין פתיחתן סמוך לחתימתן – לא בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. ומאן דאמר מעין חתימתן סמוך לחתימתן – בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת".

וברש"ש הקשה, דמלשון הגמרא "לא בעי למימר" משמע, דלכו"ע – אי בעי, מצי למימר בין קדושת שבת כו'. והביא דכ"כ הרשב"ם "והכי עבדינן לאפוקי נפשין מפלוגתא". והרי למ"ד שצ"ל מעין פתיחה סמוך לחתימה, ה"ז הפסק בין ה"מעין פתיחה" להחתימה, ולדעתו לא יצא י"ח מעין פתיחה סמוך לחתימה?

ותי', דגם אמירת "בין קדש לקדש" היא מעין "בין קדש לחול", ולכו"ע יצא, אבל איפכא לא הוה מעין.

ולכאוי' י"ל ההסבר בדבריו, שטעמו כנ"ל – שבכלל מאתים מנה, ולכן

(17) ומשתיקת היעב"ץ בזה נראה שגם לי' לא ס"ל לעשות כן.

(18) וכן העיר בשו"ת בצה"ח ח"א סכ"ב. ולפלא שבשש"כ הביא לד' שו"ת בצה"ח הנ"ל, ולא שת לבו להאמור. וכפה"נ לא ראה הדברים בפנים.

קובץ הלכה באתרא דרב

כשאומר שהקב"ה הוא מבדיל בין קדש לקדש – ה"ה כולל את המעין פתיחה דבין קדש לחול¹⁹. משא"כ להיפך שאין בכלל המנה מאתיים, ולכן בין קדש לחול אינו מעין חתימה דבין קדש לקדש.

אבל אין להוכיח מזה לעניננו. שהרי מכאן נראה רק שנקרא "מעין הפתיחה". [וע"ד "הבדלת וקדשת את עמך" – שי"א שגם הוא מעין החתימה²⁰]. אבל א"א להוכיח מזה בבירור שגם יוצא בזה בחתימה גרידא.

ז

אופן מנין שבעה הבדלות

והנה, למנהגנו אומרים סמוך לחתימה גם "את יום השביעי מששת ימי המעשה וכו'". וכמ"ש בזה הר"ן (פסחים שם): "אבל עכשיו נהגו לאומרו. ואפשר דהיינו טעמא משום דלא פסיקא לן אי קי"ל כמ"ד מעין פתיחה, אע"פ שהרב אלפסי ז"ל פסק כשמואל. אי נמי דמ"ד מעין חתימה אף מעין חתימה קאמר, והוא הדין מעין פתיחה. ואף על פי שלא מתוך יום השביעי הוא חותם, שאני הכא דלא אפשר". [ויש ראשונים שס"ל דאין לאומרו, ומוכח בדעתם שלא הוה מעין].

ובתוס' (ד"ה בעי למימר) כתב, וז"ל: "שאל ר' אפרים את ר"ת למה נהגו העולם להוסיף ולומר ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, דאין זה לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה. והשיב לו ר"ת, משום חיבת היום האריכו כדי לומר פעם אחת מעין ז' הבדלות, בין קודש לחול אחד, בין אור לחשך ב', בין ישראל לעמים ג', בין יום השביעי לששת ימי המעשה ד', בין קדושת שבת לקדושת י"ט הבדלת, פירוש שבי"ט שרי מידי דאוכל נפש, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת היינו חולו של מועד דשרי דבר האבוד ובשבת אסור, זה חלוק שבת מי"ט והיא הבדלה אחת הרי ה', הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך שתי הבדלות בין כהנים ליום וישראלים ז' והוי מעין חתימה דבין קדש לקדש".

19) ולהעיר מלקו"ש ח"ז ע' 66 בגדר הבדלה, שאינו שייך בשמובדלין וניכרין. [נראה לקו"ש ח"ט ע' 168 החילוק בין הפרשה להבדלה. ובשו"ת ר"מ מפרובניצאלו סמ"ג מה שמחלק בין לשון חילוק ללשון הבדלה. ואכ"מ]. ולפ"ז בין קדש לקדש שדומים זל"ז שייך טפי הבדלה מבין קדש לחול.

20) ראה תוד"ה בעי – פסחים שם. שו"ע אדה"ז דלקמן בפנים.

דין הטועה בנוסח חתימת ההבדלה

היינו ד"ו ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת" קאי על ההבדלה שבין שבת לחול המועד.

וכן פסק אדה"ז (בסי' תעג ס"ט): "ובדורות האחרונים נהגו לומר בין יום השביעי כו' בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ברוך אתה ה' המבדיל כו'. והטעם הוא, לפי שאמרו חכמים בהבדלות שבכל מוצאי שבת ויו"ט וממוצאי שבת ליו"ט הפוחת לא יפחות משלש הבדלות דהיינו בין קודש לחול אחת בין אור לחושך שתיים בין ישראל לעמים שלש חוץ מן בין יום השביעי כו' או בין קדושת שבת כו' שהן אינן ממנין השלש ההבדלות שאין אומרים אותם אלא כדי שיהיה מעין החתימה סמוך לחתימה ומי שרוצה להוסיף בהבדלות יכול להוסיף עד שבעה כנגד שבעה רקיעים. ולפיכך במוצאי שבת ליו"ט מחמת חובת היום²¹ נהגו להוסיף בהבדלות כדי לומר פעם אחת שבעה הבדלות דהיינו שלש שבכל מוצאי שבת ויום טוב רביעית בין יום השביעי כו' דכיון שאינו סמוך לחתימה הוא עולה מן המנין חמישית בין קדושת שבת כו' ואת יום השביעי מששת ימי המעשה דהיינו מחולו של מועד קדשת והכל הבדלה אחת שהשבת מובדל מיום טוב ומחולו של מועד הבדלת וקדשת כו' הן שתי הבדלות בין כהנים ללוים בין ליום לישראל ושתי הבדלות אלו הן מעין חתימה שהיא בין קודש לקודש".

ומל' אדה"ז נראה שסובר (לא כהראשונים שמונים את ז' ההבדלות בצורה אחרת²², אלא) כהתוס' דבין שבת לחוה"מ היא הבדלה אחת²³.

אבל גם מזה אין כל הוכחה, כי אפ"ל שהוא רק בנוגע למנין שבע ההבדלות.

ח

דעת אדה"ז בטעות בנוסח ההבדלה

יש א' מרבני אחב"י הספרדים באה"ק שהאריך ביותר בבקיאות גדולה וכו' בנושא זה, ומפלפל אם חוה"מ איקרי יו"ט או קודש, ומביא אפשרות נוספת לומר שיוצא י"ח הבדלה בפתיחה שבה אכן הזכיר הבדלה בין קדש לחול, ומה שאמר

(21) לכאור' הלי' "חובת היום" הוא טה"ד, וצ"ל "חיבת היום". אבל ראה בהגהות המהדיר לשו"ת ר"מ מפובינצאלו סמ"ג הערה 11 בכונת אדה"ז.

(22) ויש בזה ריבוי שיטות – ראה בהנסמן ב"אוצר" במקומו. ואכ"מ.

(23) שבהבדלה זו נכלל ממילא גם ההבדלה בין יו"ט לחוש"מ. וכבר האריכו בזה כו"כ בהבנת דעת אדה"ז, שיש בזה כמה עקולי ופשורי.

קובץ הלכה באתרא דרב

בחתומת הברכה בין קדש לקדש, שה"ז מאורע שלא בזמנו – לא מעלה ולא מוריד.

והנה, גם את"ל שיוצא בפתיחה לחד – הרי בנדו"ז גרע טפי, שהרי קלקל ואמר בחתומה "בין קדש לקדש"²⁴.

ובכל אופן – הנה לדידן אין נפק"מ בכל ההוכחות שהביא, כיון שאי"ז דעת אדה"ז, ובכל הפרטים:

(א) בנוגע לאפשרות שיצא י"ח בפתיחת הברכה לבד – בכמה מקומות²⁵ בשו"ע

24) וכ"כ הנאמ"ן בקובץ "אור תורה" (ישיבת כסא רחמים) תשנ"ט, קובץ שעג, עיי"ש דתבר"י לגזו"י דהרב הנ"ל.

[נאלא שהוכחתו שם מחתומת המלך הקדוש שבטעה חזר, אף שמעיקר הדין יוצא ללא חתימה – יש לדחות, שי"ל ה"ז כמי שלא הזכיר מעין המאורע. אבל, כד מעינת בה שפיר, באמת דבריו נכונים, שיש ידים מוכיחות שהטועה בחתומת המלך הקדוש ה"ז חסרון בגוף הברכה, שמשנה ממטבע שטבעו חכמים (תוד"ה הלכתא – ברכות יב, ב) ולא רק שהחסיר מעין המאורע. ומה"ט נאמר גם בברכת מעין ז' (משא"כ בשאר הזכרות מעין המאורע), כיון שהוא גדר דגוף הברכה. וראה שו"ת דברי נחמ"י או"ח סמ"ו (חסר הסיוס. וכפה"נ – הכוונה כנ"ל)].

וילה"ר לכ"ז, דהמחבר באו"ח סקפ"ז ס"ג פסק בדעה קמייאת ועיקרית, שאצ"ל חתימה. ולאידיך בסנ"ט ס"ב (עיי"ש במג"א סק"א) שבחתם שלא כדין לא יצא. ועיי"ש בפמ"ג בא"א. ועכצ"ל לחלק כנ"ל. [נעצ"ע בדעת המחבר בסרי"ג ס"ג – ראה שעה"צ שם סק"ב. אלא שי"ל באו"א, שבכ"מ מצינו שו"א"א" שבמחבר לפרושי אתי, ואי"ז דעה חולקת (ונחלקו בזה טובא בכללי מין בשו"ע). ועד"ז י"ל כאן, שדעת המחבר לפסוק שבלא חתם לא יצא. וראה שו"ת איש מצליח מאוז ח"ב או"ח ס"ז – לענינו. ובאפיקי מגינים סנ"ט בביאורים סק"א כתב עד"ז, ובאו"א קצת. וכדבריו, כבר כתב בחי"א כלל ה' בנשמ"א ס"ג. אבל בפס"ד להצ"צ (שמ, א) מוכח להדיא שמפרש שהן ב' דעות חולקות].

ועד"ז י"ל בדעת הגר"א – ראה סנ"ט שם. ולאידיך בסס"ח סק"א.

וראה גם בשו"ת נוב"י מהדו"ת אה"ע ספ"א במקום שאמרו שלא לחתום וחתם – שלא יצא, אף שהוא אחרי גמר הברכה (ועיי"ש הטעם, אי משום שינוי מטבע, או משום הפסק). ועיי"ע בשו"ת מהרש"ג ח"א סנ"ג. וראה גם שו"ת מנחת שלמה סי"ח ד"ה וכן.

ולזהיר משו"ת הצ"צ או"ח סע"ה קרוב לסופו.

ומצינו עד"ז **בב"מ** – ולדוגמא: דעת כמה אחרונים שבהזכיר פסוקי מוסף יו"ט של יום אחר לא יצא, אף שבאמת א"צ לומר הפסוקים כלל, ואם אמר "נעשה ונקריב לפניך וכו'" סגי. [וראה גם שיחת ש"פ נצו"י תשמ"ז. ודוחק לפרש דהכוונה שם לא שלא יצא תפלת מוסף, כ"א שאינו יוצא התקנה דהזכרת הפסוקים. ולהעיר **מדוגמאות** (ראה תוד"ה אילימא – ר"ה לה, א) בפסוקי מלכויות זכרונות ושופרות שבהתחיל צריך להזכיר כולם, ואם פחת מג' פסוקים לא יצא (שו"ע אדה"ז סתקצ"א ס"ז-ח). וראה מט"א באלף למטה תקצ"א סק"ו].

25) ראה: סנ"ט ס"א. סס"ו סי"ב. סס"ח ס"א. סקי"ד סי"ח [ולזהיר שבלקו"ש ח"ו ע' 81 הע' 3 מציין דוקא לכאן. וי"ל]. סקפ"ז ס"ד (ושם גופא נז' כמ"פ).

דין הטועה בנוסח חתימת ההבדלה

אדה"ז נפסק כשיטת הרשב"א (ברכות מ, ב. ועיי"ע שם יא, א) שאינו יוצא²⁶.

(ב) ובנוגע להוכחותיו שחזה"מ נקרא יו"ט ומקרא קודש וכו' – הנה, בסידור קבע אדה"ז לומר "ואת יום" בחזה"מ במקום "ואת יום טוב"²⁷. וכן אין אומרים

ובהיותנו בזה צל"ע טובא, בנוסח ברהמ"ז לילדים קטנים (שבסידור תהלת השם, וכן בסדר ברכות ותפלות. ונוכר גם בהוראות להדפסה שב"הגהות לסידור רבינו הזקן" ע' לו, עיי"ש. וראה גם במענה שבתשורה לחתונת רייכמאן תשנ"ז ע' 160. ולהעיר שגם באג"ק ח"ג ע' קלו אין התייחסות לזה) שאומרים "ברוך רחמנא וכו' דהאי פיתא". והרי לדעת אדה"ז, כל שלא חתם אינו יוצא, וצ"ל "ברוך רחמנא דין כולא" בתור חתימה.

ולכאורה אין טעם נכון לחלק בין קטנים לגדולים בכ"ז. (ואכן להב"ח (סקפ"ז ד"ה ואם לא) שיש להכריע כהרשב"א שחתימה מעכבת לפי שברהמ"ז דאורייתא (וראה גם בפמ"ג בא"א סני"ט סק"א) – בקטנים שהוא רק מחובת חינוך א"צ להחמיר כן. אמנם, אדה"ז בשולחנו (משא"כ בסידור) נקט שמנין הברכות הוא מד"ס. ודעת הרשב"א גופי', הובא בב"י שם, שאין מטבע הברכות דאורייתא. ועוד, שנקט כהרשב"א גם בשאר ברכות). ומפורש שיאמרו כן בנוסח ברהמ"ז לקטנים בארחות יושר (מולכו) פט"ו. ולא מצאנו ישוב נכון לזה. וכפה"נ היתה בזה הוראה מפורשת. ואין אתנו יודע עד מה. נולהעיר מכע"ז בבירך מעין ג' במקום ברכהמ"ז, שבאג"ק (אג"ק ח"ד ע' כד) נקט דה"ט דלא יצא מפני שלא הזכיר ברית ותורה, אף דבלא"ה שינה ממשטב חתימת הברכות. ובדא"ג: ילה"ע גם מההכרעה (ראה לעיל הע' 3) בבירך בפה"ע על היין דיצא יד"ח, דקיי"ל דמשנה ממשטב שטבעו חכמים יצא גם בכה"ג ששינה עיקר המטבע. וראה לקמן הע' 46. אלא שגם הכס"מ דנקט (ברכות פ"א ה"ו) כדעת הרשב"א שעיקר המטבע היינו החתימה, ולא זו בלבד אלא דס"ל (שם ה"ה) בדעת הרמב"ם דקיי"ל כר"י דמשנה ממשטב שטבעו לא יצא (משא"כ לרשב"א ברכות מ, ב קיי"ל כר"מ), מ"מ נוטה לומר (שם פ"ד ה"ו) דיצא גם בכה"ג].

ואולי שייך להמבואר בדרושי רבותינו נשיאנו (לקו"ת לג"פ ע' לו. ולאח"ז – באוה"ת בראשית ח"ג ע' 1126 ובד"ה חייב אדם לברך תרל"ח ע' נה) בענין מטבע ארוך ומטבע קצר, שהכריעו בזה (ע"פ נגלה) כשי' רש"י (ברכות יא, א) בפ"י מטבע ארוך ומטבע קצר, ודלא כדעת הרשב"א (שם), עיי"ש. ומ' לדעת רש"י כמו שמקום שאמרו להאריך א"ר לקצר הוא רק לכתחילה, כמו"כ הך דמקום שאמרו לחתום א"ר שלא לחתום אינו מעכב בדיעבד (כדעת כו"כ ראשונים בזה). ועצ"ע. ובפרט שהכא לכתחילה קיימין, להרגיל הקטנים בנוסח ברכהמ"ז. [וכאן המקום להעיר גם ממנהגנו (אג"ק ח"ו ע' קד) שלא להוסיף תיבת "שבת" קדש" בברכת להדליק נר של שבת כשחל ביו"ט, משום הפסק – דלכאורה להרשב"א לית לן בה כשמאריך ומקצר בנוסח הברכה. ואכ"מ].

ואיך שלא יהי', גם אם נאמר שלמסקנא קיי"ל שאין החתימה מעכבת (היפך המפורש בשו"ע אדה"ז), אי"ז שייך לכאן **בשקולקל** החתימה, כנ"ל.

(26) וראה פס"ד להצ"צ שם, א – בביאור ההלכה (רמב"ם הל' ק"ש פ"א ה"ח): "בשחרית פתח יוצר אור וסיים מעריב ערבים לא יצא, פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא, ובערב פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא, פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא **שכל הברכות הולכות אחר חתימתן**".

(27) וכן א"א הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב – מג"א סת"צ סק"א.

קובץ הלכה באתרא דרב

מקרא קודש בחוה"מ²⁸. ובשו"ע²⁹ כותב להדיא שחולו של מועד אינו בכלל מקרא קדש, ושהפסוק בו נקרא "מקרא קודש" הוא רק "שקרוי מקרא קודש לענין קרבנות בלבד"³⁰.

ובאמת, בדבריו הנ"ל עמד על כך, שבאמת צלה"ב מש"א בהבדלת מוצאי יו"ט לחוה"מ "בין קדש לחול", דלכאורה ה"ז זלזול בחול המועד³¹! והביא משו"ת אבני נזר³² שנוסח זה נקבע ע"פ הקבלה בסוד פגימת הלבנה, יעו"ש.

אמנם, באמת כבר במקורות קדמוניים יותר³³ נת' שהטעם לנוסח זה הוא משום שכך הוא בפשטות – דחוה"מ לגבי יו"ט נק' "חול", כיון שהותרה בו מלאכת דבר האבד.

ט

נוסח ההבדלה של רב אסי בין יום טוב ראשון לשני

עוד נראה להוכיח שגם במוצאי יו"ט לחוה"מ אין יוצאים י"ח באמירת בין קדש לקדש, מהנהגת רב אסי (ביצה ד, א) שהבדיל בין יו"ט ראשון ליו"ט שני של גלויות, וכתב רש"י "ומברך המבדיל בין קדש לחול, דקסבר: קים לן בקביעא דירחא, ויום טוב שני חול גמור הוא, משום מנהג אבותינו שלא ידעו בקביעת החדש כמונו ועשאום מספק מאלהן, אנחנו עושין אותם".

ולכאור', אם בנוסח "בין קדש לקדש" אפשר לצאת י"ח, למה לא הבדיל רב

וראה בשו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ו: חול המועד אינו נקרא יו"ט. וצ"ל במש"כ אדה"ז במק"א (סתפ"ז סס"ה) שהוא בכלל יו"ט, שכוונה רק לענין מצות שמחת יו"ט, דבי' איירי התם. (28) ורק במוסף. והטעם בזה – ראה בב"ח סת"צ, צוין בהגה שעה"ג לשו"ע אדה"ז (שבהערה הבאה).

(29) בהגה שעה"ג לסרמ"ב ס"א.

(30) ולשון אדה"ז מורה שיש הבדל בין "נאמר" מקרא קודש, ל"קרוי" מקרא קודש. וכן מוכח גם בל' הרמב"ם (הלכות יו"ט פ"ו ה"ט: פ"ז ה"א). ובשו"ת הרא"ש כלל כג ס"ג: "דדוקא שבת ויו"ט .. קרויין מקרא קודש". ועכצ"ל הכוונה, שאי"ז עיקר שמו, כ"א בתור כינוי ושם המושאל לחוד לענין קרבנות. וראה במחז"ז ששכ"ב לענין ר"ה ויו"ב. והדברים עתיקים.

(31) ולכאורה – שמו אשר יקראו לו בלה"ק "חול המועד" יוכיח. ואכ"מ.

(32) או"ח ס"ב סקמ"ב.

(33) במחזור ויטרי הל' סוכה אות שפ. (ולזהיר מר"ת בתוס' פסחים קד, א).

ועד"ז נמצא לאחמ"כ בשו"ת ברמ"ע מפאנו סי' קח. ועייג"כ באורך באות חיים להרה"צ וכו' ממונקאטש סל"א סק"א מה שביאר בארוכה שגם אי נקרא חוה"מ יו"ט – מ"מ, לגבי יו"ט ה"ז חול. וראה מה שעמד בזה במשמרת שלום קידינוב סל"ג סק"ו וביאר גם הוא ע"ד הסוד.

דין הטועה בנוסח חתימת ההבדלה

אסי בנוסח זה בכדי שלא יזלזלו ביו"ט שני – שהרי זו הסיבה שאנו איננו מבדילים בין יו"ט ר' ליו"ט ש'. [והתינוח ביו"ט אחרון³⁴ שהוא שקר גמור].

אך השטמ"ק (וכ"ה ברא"ה שם) כתב³⁵: "ונראה דרישא דהבדלה נקט ולא שיהא חותם כן, דאם כן אתי לזלזולי ב'. אלא הי' חותם המבדיל בין קדש לקדש או בין קדש חמור לקדש הקל".

אבל, ממשמעות לשון רש"י משמע שהי' חותם בין קדש לחול³⁶.

והנה, אם נאמר כדעת השטמ"ק שהבדיל בין קדש לקדש, יש מקום להוכיח להיפך – דהנה בראשונים שם הקשו³⁷, דלדין שאיננו מבדילים בין יו"ט לחבירו, הרי בטלנו מצות הבדלה מה"ת שהיא ביו"ט הראשון. ותי' שיוצאים י"ח הבדלה במוצאי יו"ט שני³⁸.

ולכא' מוכח משם שיוצאים באמירת ההבדלה במוצאי יו"ט ש' בין קדש לחול" י"ח הבדלה דיו"ט ראשון, אף שבאמת מצד קביעות הנוסח הי' צ"ל (לדעת השטמ"ק ודעמי) "בין קדש לקדש". אבל י"ל דהתם שאני שבלא"ה הרי הוא בעצם חול³⁹.

34) וכן בחגה"ש שא"ב חוה"מ. ועכ"פ, גם אם נאמר בדוחק שהכוונה בגמ' רק לחגה"ש, פשוט מינה חדא עכ"פ שבמוצאי יו"ט לחול (לא לחוה"מ), אינו יוצא באמירת בין קדש לקדש.

35) וכ"כ מד"ע בדעת רש"י במנ"ח מ' שא סק"א בסופו.

ועכצ"ל כן, להשי' שגם לרב אסי יו"ט ש' קדש מדרבנן, והיינו – שהיא קדושה קלה (ראה בהנסמן באנציקלופדיא תלמודית ערך יו"ט ש' ע' כב הע' 202).

36) ואדרבה – נראה שזהו אריכות לשונו דרש"י לבאר שבאמת הי' חול גמור (ודלא כהשי' שבהע' שלפנ"ז).

ושור' בשו"ת דבר יהושע ח"ב סע"ח שד' השטמ"ק דחוקים מכמה טעמי, עיי"ש. וכבר כתב כן בראש יוסף להפמ"ג לפרש ד' רש"י כפשוטו.

37) ראה אגרות הרמ"ה ע' קמח וע' קנב. ועוד – נסמנו באנציקלופדיא תלמודית שם הערה 214.

38) והיינו להדעות דמהני תשלומין להבדלת יו"ט. ויש חולקים שאין תשלומין בזה. וכבר שקו"ט בזה. ויש שהוכיחו מדעת רב אסי גופא של"ח לזלזול יו"ט, והו"ל להבדיל במוצאי יו"ט – שאין תשלומין להבדלה. ושייך ג"כ לפלוגתא לקט הקמח והיעב"ץ בראש דברינו. (וגם בדעת אדה"ז שקו"ט בזה).

ועיי"ש באגרות הרמ"ה שתי' גם באו"א. ואולי הני תרי אנפי תליין בהפלוגתא אי מהני תשלומין להבדלת יו"ט. ועו"ל באו"א. ואכ"מ. ואכ"מ.

39) וכלשון רש"י הנ"ל, שמצ"ע הי' חול גמור. ובסגנון אחר, שהרי גם לדעת השטמ"ק באמת צ"ל בהבדלה בין קדש לחול, ורק משום זלזול יו"ט חתם רב אסי בין קדש לקדש.

קובץ הלכה באתרא דרב

יו"ד

הבדלת מוצאי שבת בליל ראש השנה שלאחריו

והנה, לכאור' הדברים מפורשים במגן אברהם (סי' רצט סק"ט) הביא מ"ש השל"ה, בנוגע ל"מי שמתענה ב' ימים וב' לילות קודם ר"ה, מבדיל מוצאי יום ב'. ואם חל ר"ה ביום ג', אין להמתין עד ליל ג', דא"כ יצטרך להבדיל יקה"ז ויהיה מילתא דתמיה". ופסק, דאם אירע שהמתין עד ליל ר"ה, לא יאמר קידוש והבדלה על כוס א', כיון שדין זה הוא רק בהבדלה שבין קדש לקדש. "ואין לומר דגם עתה יאמר בין קודש לקודש, דהוא שקר"⁴⁰.

ומזה מובן שגם בדיעבד לא יצא י"ח בהבדלה שבמוצש"ק באמירת בין קדש לקדש – שהרי הוא שקר⁴¹.

[ואכן שקר"ט באחרונים בדין השוכח להבדיל במוצש"ק חוה"מ, כשהיום הג' לתשלומין הוא יו"ט אחרון של פסח⁴². ולפי המג"א מובן שא"א לומר "המבדיל בין קדש לקדש"].

יא

משנה ממטבע שטבעו חכמים בחתימת "מקדש השבת" ביום טוב

ולכאור' יש להביא עוד רא' אלימתא להוכיח שלא יצא י"ח באמירת בין קדש לקדש אפי' במוצש"ק לחוה"מ, ממש"כ אדה"ז [ומג"א] בר"ס תפז, ש"אם טעה ולא אמר מקדש ישראל והזמנים, אלא חתם בענין אחר, ואפילו טעה וחתם מקדש

(40) ונתקשו בזה טובא בדעת המג"א. וראה גם במשנ"ב בבה"ל על אתר. ויתכן לקשר עם הפלוגתא בגדר הבדלה שבין קדש לקדש – ראה לקמן בהערה שבסוף דבריני כאן. ואכ"מ. ולהעיר שבשו"ת בנין שלמה ח"ב סי"ט השיא ד' המג"א לדבר אחר. אבל פשטות ד' המג"א מורים כפשוטו.

(41) ולכאור' י"ל שכ"ה גם לאורך שאמירתו בין קדש לחול במוצש"ק ליו"ט הוא שקר (ואדרבה, כשי"כ הוא שאין בכלל מנה מאתים, כנ"ל. אבל ראה לעיל הע' 4). וכן עולה מד' הבה"ל שבהע' שלפנ"ז.

ואף שיש לדחות שהרי במוצש"ק ליו"ט מזכיר בברכתו ההבדלה בין קדש לחול, ומכאן שאי"ז שקר ממש – מ"מ שם הוא רק "מצד סדר הבדלות הוא מונה" (חולין כו, ב), וכמו ההבדלה בין ישראל לעמים שאינו שייך מצ"ע להבדלת מוצש"ק, אבל לומר ולחתום כן בתור גוף ועיקר הברכה, לכאורה ה"ז כשקר.

(42) ראה הגהות עובר אורח שם.

ועוד כו"כ דוגמאות כגון דא באחרונים. ואכ"מ כעת.

השבת – אע"פ שגם יום טוב נקרא שבת – אף על פי כן, כיון ששינה ממטבע שטבעו חכמים בעיקר ענין הברכה, לא יצא וצריך לחזור.

וא"כ מוכח להדיא דאפי' יו"ט שודאי איקרי שבת⁴³ – הנה כיון ששינה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא י"ח. וא"כ גם בנדו"ד⁴⁴, דלאחרי כל ההוכחות שחזו"מ נק' יו"ט או (מקרא) קודש, הרי סו"ס שינה ממטבע שטבעו חכמים⁴⁵.

(43) ובניגוד לחזו"מ שי"א שנק' יו"ט, מה שיו"ט איקרי שבת הוא לכל הדעות, ונקרא כן גם בתורה שבכתב (בפסוק דממחרת השבת, ראה מנחות טו, ב. וראה ברש"י ביצה ב, ב – ד"ה ואין יו"ט. שבועות טו, ב – ד"ה אין בנין). וכן נקראו כל היו"ט בשם "שבתון" (וראה המנהיג יו"ט סצ"ו. ובאמת, כ"ה בלקח טוב (פסיקתא זוטרת) אמור כג, ג).

ומה"ט אומרים מזמור שיר ליום השבת ביו"ט (מג"א רס"י תפח. אדה"ז שם. וראה באריכות בדע"ת שם). ואף שכ' מהרי"ל (סדר תפלת יו"ט) שלא נקרא יום השבת (ואכן בד"מ שם שלמהרי"ל מדלגין וא"א פסוק מזמור שיר וגו' ביו"ט) – סו"ס, לעניננו – לגבי נוסח חתימת הברכה – הרי נקרא בשם "שבת", ושייך לומר "מקדש השבת". וראה בח"י סתפ"ז סק"ג משי"ב להעיר ע"ד מהרי"ל.

ומה דקיי"ל דקידוש דיו"ט דרבנן (משא"כ לדעת הרמב"ם, שי"א דס"ל שקידוש ביו"ט מדאורייתא מה"ט) אף שנקרא בשם שבת – כבר עמדו בזה, ותי' בכמה אנפי. ואכ"מ. [וראה גם לקו"ש חל"ו ע' 77. שיחת ש"פ תצוה ופורים תשמ"ז. ועוד].

[ובהיותנו בזה ילח"ע במשי"כ הרמב"ם (שבת פכ"ט הי"ח) "שכולם שבתות ה' הן", דלכא"ו לפום פשטי' דקרא קאי על שבת דייקא, ולא על יו"ט. ואדרבה, צע"ג לפרנס לשון הפסוק (אמור כג, לח) "אלה מועדי ה' .. מלבד שבתות ה'" באו"א. והנה, לכא"ו י"ל שאין כוונת הרמב"ם ללח"כ, כ"א לפי האמת שהם מצ"ע בכלל שבתות ה'. אבל בפיה"מ חגיגה פ"ב מ"ד (וראה מנחות פ"י מ"ג) וכן בסהמ"צ עשין קנט, מוכח שהכוונה ללשונא דקרא. וגם לפמשי"כ בתו"כ שם שהכוונה לשבתות הרגל (ובתמורה יד, א – ביו"ט שלאחר השבתות) – עדיין צ"ב כאן בכוונת הרמב"ם בנוגע למועדים בכלל. ושמי"מ שמקורו בתו"כ אמור יב, ז. ועצ"ע בפ"י ד' הרמב"ם].

(44) ולכא"ו יש מקום לחלק, דיו"ט נקרא גם בשם שבת או שבתון ע"ש השביתה שבו, אבל רק בתור שם המושאל, ולא שכינויו שבת ממש, משא"כ חזו"מ י"ל שהוא בכלל יו"ט מצ"ע. אבל אינו, ואדרבה – שבתורה נקרא יו"ט בשם שבת סתם, משא"כ בחזו"מ שלא נקרא כן, כ"א שדינו כיו"ט.

אמנם, כ"ז בנוגע לקריאת שם יו"ט על חזו"מ, אבל בנוגע לשם מקרא קודש, הרי נזכר בתורה. ומ"מ, גם בזה, נקרא רק בשם מקרא קודש ולא קודש סתם (וכמבואר בכ"מ), וגם אי"ז כינוי לחזו"מ (כביו"ט, שכיניו – (ממחרת ה)שבת), כ"א דין, שיש בו חובת מקרא קודש.

(45) וצ"ל ולחלק בין זה לברכת שהכל על פת ויין (ראה הע' 3), דברכת שהכל הוא ברכה כוללת, וברכה דתקינן רבנן, על כל האוכלים, אלא ש(לאח"ז) הוציאו פת ויין מכלל שאר האוכלים, מפני מעלתם וכו' [נוכח האריכו בזה אם הוא מצד עיקר התקנה, שתיקנו שברכת שהכל כוללת הכל. וכ"כ לפרש בעוללות אפרים דין ב ד"ה ובאמת. ועוד. ויש שר"ל דבאה תליא הפלוגתא בבירך בפה"ע על היין. ואכ"מ. ולכא"ו כצ"ל לבאר בכיו"ב, בברכת מחי' המתים במקום אלקי נשמה (לדעת הפר"ח – הביאו אדה"ז בשו"ע סנ"ב ס"א), או אהבת עולם במקום

ועד"ז, וכש"כ וק"ו, בחותם במוצאי שבת ליו"ט – "בין קדש לחול"⁴⁶.

ברכה"ת, וכה"ג טובא, מדוע אין בזה משום משנה מטבע שטבעו חכמים (וראה אפיקי מגינים סמ"ו בבי" סק"א מה שהעיר עד"ז). משא"כ כאן, שאף דיו"ט איקרי שבת (ולא להיפך, ששבת לא איקרי מועד), מעולם לא תיקנו מטבע דמקדש השבת ליו"ט. ועד"ז, וכש"כ וק"ו, בנדוד"ד, שאף אם נאמר שההבדלה בין קדש לקדש מצ"ע כוללת גם ההבדלה דבין קדש לחול, דבכלל מאתים מנה – הנה: א) ה"ז בדרך ק"ו ולא שההבדלה עצמה כוללת אותה. ב) ועיקר: שמעולם לא נתקנה בברכה וחתומה כללית. וי"ל בסגנון אחר, ובהקדם שמצינו שנחלקו האחרונים בחותם מקדש ישראל והזמנים ברה" (ראה שו"ת סתקפ"ב. שו"ת מנח"א ח"ג סי"ט). והיינו, דמקום לומר שתואר והזמנים הוא שם ותואר כללי לכל יו"ט, כולל ר"ה [ואף בזה – מחלוקת בדבר]. וה"ז בדוגמת ברכת העץ שהיא ברכה כללית לכל הפירות, ואפי' ליין. אבל שבת אינו תואר כללי, כ"א שם ותואר אחר ליו"ט ע"ש השביתה שביו"ט. ועי"ל בזה, שהרי בברכהמ"ז אינו יוצא ברכה אחרונה על שאר אוכלים (חוץ מתמרים ויין וכו') אף שחשובה מהם. ובלבוש סרי"ח שברכה חשובה אינה פוטרת ברכה פחותה הימנה, אא"כ נכללת בלשונו, עיי"ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

(46) אף להסברא דיו"ט הוא חול ביחס לשבת.

ונראה שכן הוא גם בנדון דלא שכיחא, כשאמר באמצע הברכה הנוסח ד"בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת", אלא שבחתומתו שינה ואמר שלא כהוגן "בין קדש לחול", שה"ז שינוי ממשטבע שטבעו להבדלה זו.

ומה שבחל יו"ט בשבת וחתם בשל שבת או יו"ט לחוד י"א דיצא (ומשום ספק ברכה הכריע אדה"ז (סת"צ סט"ו) שאין מחזירין אותו. ולהעיר משינוי הלשון בזה (סתפ"ז ס"ג): "וטוב לחוש לדבריהם שלא לחזור לראש") – הנה, נוסף לזה שיש חולקים, שאני התם "כיון שכבר הזכיר שניהם באמצע הברכה קודם החתימה אף שלא הזכיר שניהם בחתימה אלא אחד מהן .. שהרי מי שהתפלל י"ח של חול אם הזכיר יום טוב באחת מהן אע"פ שלא חתם בה ביום טוב יצא בדיעבד לפי שלא שינה ממשטבע שטבעו חכמים בנוסח חתימת הברכה כשאומרה בחול והיתה ראויה גם כן ביום טוב כמו שנתבאר א"כ הוא הדין כשחתם ביום טוב בלבד הרי לא שינה ממשטבע שטבעו חכמים בנוסח חתימת הברכה בכל יום טוב ואף שלא הזכיר בה שבת מכל מקום הרי כבר הזכירו באמצע הברכה וגם חתמה במטבע שטבעו בו חכמים בכל יום טוב וגם היום הוא יום טוב". והיינו שכיון שהוא גם יו"ט וגם שבת עליו להתפלל במטבע דיו"ט או דשבת, משא"כ כאן לא מהני אמירתו באמצע ע"ד ההבדלה בין קדש לקדש, כיון שחתומתו הוא בשינוי ממשטבע המיוחד להבדלה זו, ומאי איכפת לן שהשתמש במטבע דהבדלה של מוצ"ש גרידא.

ואף גם לדעת המשנ"ב בבה"ל (סתפ"ז ד"ה מקדש) שהכריע שלא לחזור בחתם רק בשל שבת (ונשאר בצ"ע בחתם רק בשל יו"ט), ואסברא לה דאהני מאי דיו"ט איקרי שבת – היינו דוקא בצירוף סברא הנוכרת, שהתפלל במטבע המיוחד ליום זה. ועוד ועיקר, שעיי"ש בבה"ל שאין הטעם משום דיו"ט איקרי שבת, שהרי בסתם יו"ט (כשאינו חל בשבת) כשחתם בשל שבת חוזר. וה"ה והוא הטעם בנדוננו.

וד' החי"א (הובאו בבה"ל שם) בברכה שכוללת ב' פרטים וחתם בא' מהם – אינם שייכים לכאן, שהרי הזכרת "בין קדש לחול" בתוך הברכה הוא רק משום "סדר הבדלות הוא מונה" (ראה חולין כו, ב) ואינה שייכת לגוף הברכה. ומה גם לדעת הרמב"ם שאינו אומר בתוך הברכה "בין קדושת שבת וכו'" (ראה גם שו"ת שבה"ל ח"ח סק"ח).

יב

ועוד י"ל בנוגע למי שחותם בין קדש לקדש בהבדלת מוצאי שבת לחול או לחוה"מ, דהנה המהרי"ל בהל' פסח מגמגם בכלל בנוסח דבין קדש לקדש, וז"ל: "ואמר מהר"י סג"ל דלכו מגמגם קצת⁴⁷ [לומר רק ברוך המבדיל בין קדש לקדש לשמש ביהכ"נ לפני עשיית מלאכה שאינו יודע להבדיל] דברכה זו לבדה לא מצינו בין קודש לקודש כמו שמצינו בין קדש לחול דהיא כתובה באורייתא⁴⁸".

וכ"כ החת"ס (פסחים קג, א) שרק באמירת בין קדש לחול יוצאים י"ח הבדלה מה"ת⁴⁹. ואכן כן הקשה המאירי (פסחים קד, א) – "שהרי אינה כתובה בתורה". ומיישב⁵⁰ שגם בין קדש לקדש נאמר "והבדילה הפרוכת לכם". [ולהעיר שעד"ז נת' בדא"ח בכ"מ⁵¹]. וה"ז טעם נוסף שלא יצא י"ח במוצאי יו"ט לחול באמירת בין קדש לחול⁵².

וי"ל הנ"ל בסגנון אחר⁵³: שגדר ההבדלה דיקנה"ז, בין קודש לקודש, הוא מדיני הקידוש⁵⁴, וענינה – גדר קידוש⁵⁵, וממילא חלים עלי' דיני וגדרי קידוש⁵⁶,

וראיתי למי שרצה לדמות מילתא למילתא, ולדעתנו לא דמיא כאוכלא לדנא. והדברים ברורים.

(47) ובמהרי"ו סקצ"ג משמע שכן נקט למסקנא.

(48) ראה רש"י ד"ה בפתיחתה – חולין כו, ב. רא"ש פסחים שם.

(49) אבל ברעק"א או"ח סתפ"ט נראה דנקט שלהדעות דהבדלה מדאורייתא, כ"ה גם בהבדלת מוצ"ש ליו"ט.

(50) ועד"ז הוא בהמנהיג סע"ו.

(51) ראה אוה"ת וישב ע' תתצו. בשלח ע' תרצא. אמור ע' של. ועוד.

(52) אבל י"ל להיפך, דמזה שגמגם מהרי"ל רק במטבע קצר דבין קדש לקדש, משמע שעיקר ההבדלה דמוצאי שבת ליו"ט הוא בין קדש לחול. וי"ל.

(53) ולסברא דלקמן, מובן היטב שכ"ה גם להיפך, באומר בין קדש לחול בהבדלה דמוצאי שבת ליו"ט.

(54) וכן משמע מלשון הרמב"ם (שבת פכ"ט הכ"ב): "כיצד מברכין בלילי יום טוב שחל להיות באחד בשבת בתחלה מברך על הגפן וכו'", עיי"ש. הרי שהביא דיני ברכת ההבדלה דיקנה"ז דבין קידוש של יו"ט, ולא להלן (הכ"ח) בין דיני הבדלה.

וכן משמע קצת מל' הרמב"ם לפני"ז (הי"ח): כשם שמקדשים בליל שבת ומבדילים במוצאי שבת וכו'. ואח"כ הביא כענין בפ"ע שמבדילין במוצאי שבת ליום טוב [אלא שגם במוצאי יו"ט לחוה"מ הביא כענין בפ"ע. ואולי לדעתו ה"ה דרבנן. ואכ"מ].

ועוד י"ל, דהנה ברמב"ם (שבת פכ"ט הי"ג) מוכח שאיסור ב' קדושות על כוס א' הוא רק כששניהן מצות של תורה, ולהקס"ד בגמ' (פסחים קג, א) שאין לומר יקנה"ז על כוס א', אף שקידוש דיו"ט דרבנן, והבדלה להרמב"ם מה"ת – בהכרח לומר דהבדלה זו שאני שהוא חלק

ואי"ז דומה לגדר הבדלה מצ"ע, "בין קדש לחול", שהוא דין וגדר דהבדלה⁵⁷.

וממילא, אי"ז רק טעות בחתימת הברכות כ"א שינוי בגוף גדר הברכה. וק"ל.

ומכל הלין טעמי הכרענו שאף שלכתחילה אין להיכנס לשקו"ט, ובפרט בחשש ספק ברכה, ולכן בטעה ואמר המבדיל בין קדש לקדש, עדיף שישמע הבדלה מאחר. אבל במקום שאין לו אחר לשמוע ממנו הבדלה, פשוט שיחזור ויבדיל בעצמו.

מהקידוש, וגם ההבדלה מדרבנן (וראה חי' חת"ס שם. אבל להעיר ממרכה"מ שבת שם להיפך שלמסקנא הקידוש הוא חלק מההבדלה).

(55) ובלשון אדה"ז (סרצ"ט סי"א ע"פ רש"י ורשב"ם פסחים קב, ב) בנוגע ליקנה"ז, "שהקידוש וההבדלה כענין אחד". ועד"ז, ויתרה מזו, בלשון המאירי (שם): "שהכל לקדושת שבת". וראה זה פלא בפ"י פנס שלמה פסחים שם, שר"ל שבהבדלה בין קדש לקדש יוצא יד"ח קידוש, עיי"ש.

ולהעיר, יתירה מזו, בלק"ש חל"א ע' 101 שיש מקום לומר (להסברא שזכירת שבת בקידוש וזכירתו בהבדלה הוי שם וגדר אחד – "זכירת שבח וקידוש"), שבכלל – באמירת הבדלה בכניסת שבת יוצא יד"ח קידוש וכן להיפך באמירת קידוש במוצ"ש יוצא יד"ח הבדלה. אבל עיי"ש דמסיים עלה ש"צ"ע אם יוצא בזה מדרבנן כיון דמשנה ממטבע שטבעו חכמים". ולכא"ז צ"ב מה שהשאיר הנ"ל בצ"ע, והרי לכא"ז כ"ה בפשטות (אא"כ נאמר דכיון שלסברא זו גדר ההבדלה הוא "זכירת שבח וקידוש", כשאומר נוסח הקידוש ה"ז בדומה לאומר על הפת כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה כבעובדא דבנימין רעיא (ראה ברכות מ, ב. שו"ע אדה"ז סקס"ז סי"ג)). ועיי"ל. ואכ"מ.

(56) ומזה"ט, מעיקר הדין נאמרת גם ההבדלה דיקנה"ז מיושב "כמו הקידוש" – ראה ראה שו"ע אדה"ז סתע"ג ס"ח, עיי"ש.

ומזה"ט גופא אפשר להבדיל יקנה"ז על הפת (ראה לעיל בהערה 13) ש"הבדלה זו טפילה לקידוש" – אדה"ז סרצ"ט סי"א. [וגם להרא"ש (פסחים קז, א) שאין להבדיל על הפת – מודה שההבדלה טפילה לקידוש, עיי"ש בלשונו. אבל ראה פרישה סרצ"ט סק"י]. אלא, שכאן נו' רק ש"טפילה", ולא שענינה – גדר קידוש.

(57) ובסגנון אחר, שגדר ההבדלה משבת ליו"ט (אינו מצד גדר ה"חול" שביו"ט – מה שמותר באו"ב, חול ביחס לקדושת שבתורק שמכונה בברכה בשם "קודש" בכדי שלא לזלזל ביו"ט, אלא) ענינה – שנתחדש כאן דין וגדר דהבדלה בקדושה גופא. ויתירה מזו, לא רק בין קדושה חמורה לקדושה קלה, כ"א שיש הכרח לעשות הבדלה בין ב' סוגי קדושה מצ"ע, גם את"ל ששונים הם. [ומה שאין מבדילין מיו"ט לשבת – היינו שמצד קדושת השבת "הכל נמשכין אחר המלך" (רשב"ם פסחים קד, א. ובאו"א – ברש"י חולין כו, ב "שהנכנס חמור מן היוצא". וראה שיחת שי"פ האוינו תנש"א), ודחו לההבדלה]. וא"כ א"ש "שהקידוש וההבדלה כענין אחד", כי ההבדלה היא מחמת קדושת היו"ט. ואולי, זהו עומק כוונת המאירי הנו' בפנים שמצינו הבדלה בין קדש לקדש בתורה.

לזכות

הרה"ח הרה"ת ר' צבי מרדכי בן שרה

וזוגתו שלומית בת שושנה

לרגל יום חתונתם ג' סיון תשמ"ו – כח שנה

בניהם ובנותיהם:

יוסף יצחק, משה, מנחם מענדל, חנה וחי' מושקא

שיחיו גודמאן

לעילוי נשמת

חנניא בן ר' אבא

נפטר ד' סיון

ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת

הרה"ג הרב חיים אלעזר ב"ר שלמה זלמן ע"ה

ברוין

והקיצו ורננו שוכני עפר

והוא בתוכם תיכף ומיד ממש